

ROBERT STOJANOV, WADIM STRIELKOWSKI, DUŠAN DRBOHLAV

## PRACOVNÍ MIGRACE A REMITENCE: SOUČASNÉ TRENDY V DOBĚ EKONOMICKÉ KRIZE

**STOJANOV, R., STRIELKOWSKI, W., DRBOHLAV, D. (2011): Labour Migration and Remittances: Current Trends in Times of Economic Recession. Geografie, 116, No. 4, pp. 375–400.** – This paper introduces certain trends and links between labour migration and remittances, during the current global economic crisis. Based on available data, it can be stated that the current economic crisis has had/will have a short-term impact on remittance transfers to the developing regions that are dominant receivers of this type of financial resource. Remittances clearly represent the most stable source of finances for stimulating development in poor countries, in comparison with other potential sources for financing development, even in times of economic recession or crisis and at both regional and global levels. Moreover, in harmony with Borjas' (1994) concept, an analysis of "immigration surplus" was carried out. It clearly shows that labour migration does not constitute a burden for the economy of a relatively small Central European country, such as Czechia, and that the overall effect for the target economy is positive.

**KEY WORDS:** international migration – remittances – economic crisis – immigration surplus.

Článek byl vytvořen s finanční podporou projektů financovaných MŠMT ČR „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace, č. MSM 0021620831, Grantovou agenturou ČR „Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Česko jako cílovou zemi a Ukrajinu jako na zemi zdrojovou (se zaměřením na analýzu remitencí)“, č. P404/10/0581 a OP VaVpI: „CzechGlobe“ č. CZ.1.05/1.1.00/02.0073 a výzkumného záměru č. AVOZ60870520.

### 1. Úvod

Migrační procesy je možné vnímat jako indikátor stavu rozvoje ve světě, který se trvale proměňuje. Migrace obyvatelstva je stará jako lidstvo samo, přičemž migrační proudy vždy představovaly jeden z nejdynamičtějších rysů všech velkých civilizací. Podle odhadů Populační divize Spojených národů (UNPD), počet migrantů v roce 2010 dosáhl počtu cca 214 milionů (3 % světové populace), což je o 38 milionů více ve srovnání s odhadem pro rok 2000, přičemž však podíl mezinárodních migrantů na světové populaci se téměř nezměnil (data z UNPD 2010). Směry migračních toků jsou výrazně ovlivněny mírou rozvoje zdrojových a cílových oblastí. Obecně platí, že v případě neexistence cílené přistěhovalecké politiky nebo naopak významných „push“ faktorů (např. politická diskriminace, environmentální změny atd.), lze u migračních procesů vysledovat dvě základní tendence. Zatímco kvalifikovaní lidé emigrují ze zemí, kde dané vzdělání a dovednosti nenajdou dostatečné uplatnění či ocenění (např. lékaři), tak méně kvalifikovaní migranti se většinou rekrutují ze zemí, kde sice vzdělání a kvalifikace mohou být významně oceňovány, ale jejich dosažení je

nadmíru obtížné (nízká kapacita univerzit, příliš vysoké náklady, komplikovaná dostupnost atd.). Oba trendy ústí do společného nasměrování mezinárodní migrace, a to z rozvojových zemí do zemí ekonomicky rozvinutých<sup>1</sup>.

Vztahy mezi migrací a rozvojem jsou s větší intenzitou zkoumány od 2. poloviny 90. let minulého století, kdy můžeme hovořit o výzkumu ve smyslu vzniku nového paradigmatického přístupu v migračních i rozvojových studiích (v angličtině tzv. *migration and development nexus*). Tento přístup, resp. širší náhled na vztah migrace a rozvoje prošel v čase, vlastně od 50. let do současnosti, v odborných kruzích poměrně významnými změnami (viz na příkladu problematiky „*brain drain*“ u Vavrečková a kol. 2008).

Důvody zvyšování zájmu o studium souvislostí mezi migrací a rozvojem jsou různé, ale mezi ty nejvýznamnější bezpochyby patří stoupající absolutní počty imigrantů v ekonomicky rozvinutých zemích, stoupající množství zasílaných remitencí za posledních cca 10–15 let a stárnoucí populace v ekonomicky rozvinutých zemích. Dalším významným důvodem je rozčarování z neúspěchů tradičních rozvojových intervencí, např. oficiální rozvojové pomoci (*Official Development Assistance* – ODA) a z nich vyplývající hledání alternativních možností řešení, ve kterém získala například problematika remitencí značnou pozornost a důležitost. Za další důvod lze považovat každým rokem vzrůstající množství remitencí, resp. stabilita této formy podpory ve srovnání s dalšími vnějšími intervencemi (zejména právě s ODA a zahraničními přímými investicemi – *Foreign Direct Investment* – FDI).

Jak uvádějí Stojanov a Novosák (2008), vztahy migrace a rozvoje jsou mimořádně komplexní a citlivé k celé řadě faktorů odlišných pro jednotlivá území, a proto je jen velmi obtížné formulovat jednoznačné obecnější závěry ve směru pozitivních nebo negativních přínosů. Odchod vzdělaných osob do zahraničí mohou některé země vnímat negativně (především země s menší populací), zatímco v případě jiných zemí může jít o jednu z významných rozvojových strategií s velmi dobře rozvinutou migrační infrastrukturou.

## 2. Cíle

Hlavním cílem tohoto příspěvku je analyzovat vybrané trendy a dopady vztahu mezi pracovní migrací a remitencemi, a to zejména, ve druhé polovině první dekády 21. století s přihlédnutím k současné globální ekonomické krizi,

---

<sup>1</sup> Experti proklamují, že ekonomický dopad přistěhovalectví na přijímající země závisí především na osobních charakteristikách přistěhovalců (zejména lidský kapitál, věk, pohlaví, kvalifikace) a na podmínkách panujících na domácím trhu práce. Přistěhovalci s nízkým vzděláním a kvalifikací jsou obvykle doplňkem vysoce kvalifikovaných místních pracovníků, nicméně jejich přítomnost a ekonomická aktivita obvykle pozitivně ovlivňuje hospodářský růst, růst produktivity i reálnou mzdu v cílové zemi. Již od dob známé studie D. Carda (1990), pojednávající o tzv. „Marielském lodním výsadku“ („*Mariel Boatlift*“), většina studií přináší empirické poznatky o tom, že neexistuje žádný prokazatelný dlouhodobý nepříznivý dopad imigrace na domácí trh práce v podobě nižších mezd nebo zvýšené nezaměstnanosti (viz například Pope, Withers 1993 nebo Muhleisen, Zimmermann 1994). Současně je patrné, že většina autorů se přiklání k názoru, že přistěhovalectví zlepšuje ekonomický blahobyt cílových zemí, případně má zanedbatelný negativní dopad (viz například Chiswick, Chiswick, Karras 1992).

kteřá významně zasáhla právě ekonomiky rozvinutých zemí, jež jsou tradiční cílovou destinací pracovní migrace. Hlavním cílem je zodpovědět následující otázky: Jaké jsou hlavní paradigmatické přístupy k problematice mezinárodní migrace s přehledem zásadních pramenů v této oblasti? Jak významně se projevila ekonomická krize na současných migračních tocích a zasílání remitencí do rozvojového světa? Ve druhé části příspěvku jsou v úzké návaznosti na předchozí diskusi analyzovány ekonomické dopady migrace do Česka (remitence v nich hrají důležitou, byť zde nepřímou, roli). Je tak činěno na základě vyčíslení tzv. „migračního přebytku“ Česka pomocí aplikace Borjasova (1994, 1995) konceptu. Analýza přináší odpovědi na to, jakou zátěž (a zda vůbec) pracovní migrace cizinců znamenají pro českou ekonomiku a jak celá situace vypadá v porovnání s dalšími vyspělými ekonomikami, které jsou ovlivněny migrací celá desetiletí (zde reprezentovány USA).

Předkládaný příspěvek tedy nabízí diskusi založenou jak na analýze pramenů empiricko-výzkumného charakteru, teoretických přístupů k problematice migrace a rozvoje, zpráv jednotlivých mezinárodních organizací a agentur, relevantních specializovaných webových stránek (vybrané elektronické studie) a databází (mimo jiné tato práce rovněž předkládá první český překlad nové typologie remitencí dle vymezení Mezinárodního měnového fondu), tak i empirický, kvantitativní přístup ke studiu mezinárodní migrace na příkladu výpočtu tzv. „migračního přebytku“.

### **3. Variabilita paradigmat, témat a přístupů problematiky migrace a rozvoje (se speciálním důrazem na remitence)**

Souvislosti mezi migrací a rozvojem jsou zkoumány již několik desítek let, viz například starší práce zkoumající dopady migrace z venkova do měst na rozvoj rurálních oblastí (Lipton 1980) a diskutující význam přílivu remitencí z měst na venkov při transformaci zemědělské produkce (Stark 1980). Zmíňme v této souvislosti rovněž případové studie zabývající se remitenčním chováním migrantů z venkova v Dillí (Banerjee 1984) či teoretickým vymezením hypotéz pro motivaci zasílat remitence (Lucas, Stark 1985). Další práce se věnují dopadům mezinárodní migrace na různé aspekty ekonomického i sociálního rozvoje na regionální úrovni (viz např. Wilkinson 1970; Pope 1968; Richardson 1972; Goldfarb, Havrýsyshyn, Mangum 1984; Stahl, Arnold 1986; Zahariah, Conde 1981). Postupem času se objevují mnohé další studie, jejichž detailní charakteristika či výčet by se vymykaly cílům tohoto příspěvku, proto se omezíme pouze na následující snad podstatné skutečnosti: I výzkum problematiky migrace a rozvoje, resp. též remitencí, jejich podmíněností a dopadů je nyní, tak jako mnohá jiná témata v sociálních vědách, typický pluralismem přístupů – dominující makroekonomické analýzy, založené především na ekonomickém modelování jsou doplňovány „mikroanalýzami“, přičemž kvantitativní výzkumná perspektiva je někdy nahrazována kvalitativními studiemi. V příspěvku mnohde diskutované hlavní obecné téma (ne)prospěchu migrace na rozvoj málo vyspělých zemí je ve výzkumné realitě a v zaostření na problematiku remitencí obohacováno o další subtémata – např. výzkum toho, zda podstata zasílaných remitencí tkví v altruismu migranta či pouze v „pragmatické výměně“ (např. Carling 2008a), analýzy výše remitencí v závislosti na

výši vzdělání migrantů (Faini 2006), genderových rolí ve vztahu k remitencím (King, Vultenari 2010), vlivu remitencí na fertilitu (Naufal, Vayas-Silva 2009), remitencí a případného návratu remitenta do mateřské země (Delpierre, Verheyden 2009), role a využití remitencí v souvislosti s typem režimů mateřské země remitujících migrantů (Ahmed 2010), resp. kvality tamních institucí (Cartinescu a kol. 2006). Poměrně nově se také objevují diskuse psychologických aspektů spojených s (ne)dostupností a využitím remitencí příbuznými zůstávajícími v mateřské zemi (např. Carling 2008b – viz též níže problém tzv. *Dutch disease*).

Zatímco ekonomické teorie hlavního proudu spíše inklinují k upřednostňování výhod svobodného pohybu obyvatel, rozvojová studia měla donedávna tendenci vidět migraci spíše jako vynucenou na základě chudoby obyvatel rozvojových zemí, konfliktů a občanských válek nebo jiné nestability (De Haan 1999). Proto je na migraci tímto paradigmatem velmi často nahlíženo (na rozdíl od neoklasických teorií) jako na poslední možnou volbu přežití pro chudé obyvatele, přičemž zvýšený důraz je kladen na nadměrnou exploataci území zdroje i cíle migrace. Tak je problematika mezinárodní migrace vnímána jako globální problém, který je nutné řešit (např. Martin, Widgren 1996; Martin, Widgren 2002) a národní vlády i mezinárodní agentury ročně vydávají velké úsilí a obrovské finanční prostředky – např. v rámci poskytování rozvojové pomoci, ve snaze a víře snížit rozsah mezinárodních migračních pohybů (podrobně viz Stojanov, Novosák 2008).

Marnost tohoto úsilí podtrhuje ve své práci de Haas (2007), který naopak dokazuje na základě empirických dat i teoretických analýz, že ekonomický rozvoj zvyšuje lidské schopnosti a aspirace. Ty, přinejmenším krátkodobě, stimuluje procesy emigrace mnohem více, než stav „zůstat doma“. Totéž jasně na makro úrovni dokládá Massey (1988), jenž ukazuje, jak ekonomický rozvoj málo vyspělých zemí v jejich rané fázi ekonomické transformace vede spíše k masivní emigraci. Očekávání založená na základním předpokladu, že různé druhy rozvojových intervencí zastaví či významně zbrzdí migrační proudy do donorské země či regionu v případě Evropské unie (EU), vycházejí ze špatné premisy o lineárním fungování vazby migračních procesů a ekonomické či sociální chudoby, která je hlavním (či jediným) motivem migračních proudů z chudého Jihu do zemí bohatého Severu.

V tomto kontextu De Haan (1999) uvádí, že migraci obyvatel nelze považovat pouze za ekonomickou reakci na existenci „push“ a „pull“ faktorů, protože zákonitosti migrace jsou dány sociálním a kulturním prostředím, které je ovlivněno místními zvyky a ideologiemi. Ústředním bodem De Haanových studií je myšlenka o tom, že migrace nejsou obvykle izolovány od historie dané společnosti. Důležité specifické formy migracím dávají také sociokulturní struktury. O'Donoghue, Strielkowski (2006) na základě porovnání irské a české migrace dospívají k názoru, že každá země má obvykle v daném historickém období svůj vlastní migrační potenciál (určitý sklon k migračním pohybům), což ve velké míře ovlivňuje mezinárodní migrace a vysvětluje, zda obyvatelé toho či onoho státu budou hledat práci a lepší život v zahraničí či nikoliv.

Migrace obyvatel je také obvykle vnímána jako součást strategií jak zvládat krizové situace (*coping strategy*) typu ztráty zaměstnání nebo úrody, případně jak se dlouhodobě adaptovat na zcela nové podmínky (*adaptation strategy*) způsobené například významnou environmentální změnou typu změny

klimatu (např. dlouhodobá změna srážkového systému, degradace půdy) nebo např. ztrátou možnosti bydlení. De Haan (1999) dále upozorňuje, že možnosti volby migrovat nejsou otevřené pro všechny. Jsou limitovány systémy vztahů obyvatel, předchozími migracemi a různými institucemi, které určují velikost rozsahu migrace, resp. to, kdo může migrovat a ze které oblasti. To však také znamená, že zisky z migrace nejsou distribuovány rovnoměrně.

Podobně Hugo (1982) uvádí fenomén cirkulační migrace, kdy se zjednodušeně řečeno jedná o migraci obyvatelstva, které se natrvalo nebo dočasně vrátilo do země jejich původu, případně se vrací cyklicky. Například většina migrantů si zachovává blízký vztah k místu původu, důležitá je i vzdálenost a dopravní možnosti, stejně tak jako poptávka po práci a životní podmínky v místě migrace. Migrace je v tomto pojetí vnímána jako „diverzifikační“ strategie, kdy si migrant ponechává např. zemědělskou půdu v místě původu a sezónně se nechá najímat na práci (De Haan 1999).

Jak také plyne z výše uvedeného, migrační proudy jsou těžko podchytilné současnými statistickými metodami sběru a evidence dat. Důvodem je, že migrant často nesplňuje definici standardně pojímaného mezinárodního migranta<sup>2</sup>. Je však těžko zachytitelný v národních statistikách i v případě vnitřní (vnitrostátní) migrace, protože trvalé bydliště má stále v místě původu, kde je také administrativně veden.

Z těchto důvodů není v podstatě možné získat přesné informace o globálním rozsahu tohoto fenoménu. Číselné údaje se týkají pouze některých zemí a jejich data o migraci jsou založena na různé a problematicky komparativní metodologii. Často tedy není možné přímo srovnat mezi zeměmi např. počet udělených pracovních povolení, počet udělených krátkodobých povolení apod. (podrobněji viz Hugo 2003). Obdobnými problémy trpí rovněž statistika remitencí, kdy existují data pouze o administrativou vybraných a následně statistikou sledovaných parametrech finančních převodů; výše a další detaily spojené s neoficiálními převody remitencí jsou pouze předmětem odhadů, resp. nárazových výzkumných šetření.

#### **4. Mezinárodní migrace a remitence: obecné rysy a vývoj v době ekonomické krize**

Stále větší pozornost v migračních a rozvojových studiích je věnována významu remitencí, jako významnému nástroji ekonomického i sociálního rozvoje. Problematikou se zabývá celá řada odborných studií a většina z nich považuje remitence, jako nedílnou součást mezinárodních migračních pohybů, za účinný nástroj pro rozvoj ekonomicky chudých zemí<sup>3</sup>. Definice remitencí se za posledních několik let výrazně změnila, což mimo jiné dokazuje nárůst jejich významu i vzestupný zájem ekonomů a dalších specialistů o tuto problematiku<sup>4</sup>.

<sup>2</sup> O vývoji definice mezinárodního migranta v češtině podrobněji například Stojanov, Novosák (2008).

<sup>3</sup> Za ekonomicky (a „sociálně“) chudé země považujeme rozvojové země (regiony), tj. země se středními a nízkými příjmy, podle klasifikace Světové banky.

<sup>4</sup> Je však nutné konstatovat, že se nemůže jednat o „spasitelský“ nástroj pro všechny ekonomicky chudé regiony. Remitence mají své limity dané jejich využitím, množstvím, frekvencí jejich přísunu atd. Významnou roli také hraje výchozí ekonomická situace příjemců

Tab. 1 – Schéma typu remitencí

Celkové remitence	Osobní remitence	Osobní převody	Remitence v hotovosti
			Remitence v naturáliích
		Zaměstnanecké kompenzace	
	Kapitálové převody mezi domácnostmi		
	Sociální příspěvky		

Mezinárodní měnový fond (IMF), jehož vymezení ekonomických pojmů přebírají všechny ostatní instituce a národní banky, odvozuje remitence především ze dvou položek ze struktury bilance plateb (IMF 2009):

1. Příjmy získané pracovníky v ekonomikách, kde nemají (trvalé) bydliště (*residence*), případně od zaměstnavatelů, kteří mají sídlo v zahraničí.
2. Transfery od obyvatel (rezidentů) jedné ekonomiky pro obyvatele (rezidenty) jiné ekonomiky<sup>5</sup>.

Přeshraniční, sezónní a další krátkodobí pracovníci nejsou vnímáni jako obyvatelé (rezidenti) dané ekonomiky, v níž pracují. Jejich hrubý příjem ze zaměstnání je označován jako *zaměstnanecké kompenzace* (*compensation of employees*; IMF 2009). IMF (2009) v současné době rozeznává následující typologii remitencí (přehledně viz tab. 1)<sup>6</sup>:

*Celkové remitence*<sup>7</sup> (*total remittances*) tvoří součet osobních remitencí a sociálních dávek. Celkově se remitence započítávají jako doplňující položka v platební bilanci.

1. *Osobní remitence* (*personal remittances*) zahrnují běžné a kapitálové převody v hotovosti nebo v naturáliích mezi domácnostmi obývanými rezidenty a domácnostmi obývanými nerezidenty<sup>8</sup>, v součtu s čistými zaměstnaneckými kompenzacemi.

1.1. *Osobní převody* (*personal transfers*) se skládají ze všech běžných převodů v hotovosti i v naturáliích zaslaných či obdržených domácnostmi obývanými rezidenty do nebo z domácností obývanými nerezidenty. Osobní převody tak v podstatě zahrnují všechny běžné převody mezi rezidenty a nerezidenty.

a především jejich negativní sociální dopady (např. rodiče pracující a v podstatě žijící bez vlastních dětí v zahraničí, o které se pak většinou starají prarodiče).

<sup>5</sup> Obyvatel (rezident) dané ekonomiky je definován jako osoba, která pobývá (nebo zamýšlí pobývat) jeden rok či déle na území daného státu (ekonomiky). Krátké výlety do jiných zemí z důvodu rekreace nebo práce nemají vliv na změnu místa rezidence, s výjimkou pobytů delších než jeden rok (IMF 2009).

<sup>6</sup> Předchozí typologie remitencí využívaly jednodušší model tří druhů remitencí (Ghosh 2006): 1. Remitence pracovníků (*workers remittances*) – pocházejí od pracovníků, kteří zůstávají v zahraničí rok nebo déle (v současné době se již tento termín nepoužívá); 2. zaměstnanecké kompenzace (*compensation of employees*) – transakce pocházející od osob, které zůstávají v zahraničí méně než jeden rok; 3. migrační transfery (*migrants' transfers*) – transfery zboží (vyjádřené ve financích) a financí související s migrací, která trvá méně než jeden rok (v současné době se již tento termín nepoužívá).

<sup>7</sup> Běžně se používá zjednodušený pojem remitence, který využívají i autoři v tomto článku.

<sup>8</sup> Reзиденční domácnosti jsou rodiny s dlouhodobým pobytem v dané zemi, ne-reзиденční domácnosti jsou rodiny, které nepobývají dlouhodobě v cílové zemi (zpravidla méně než rok).

1.1.1. *Remittance v hotovosti (cash remittances)* jsou peněžní převody (nebo jejich ekvivalent). Měna je přepravena z jedné země do druhé a je fyzicky doručena remitentem (nebo v jeho jméně) určenému jednotlivci nebo jeho rodině.

1.1.2. *Remittance v naturáliích (remittances in kind)* jsou převody ve formě (přivezeného) zboží nebo služeb.

1.2. *Zaměstnanecké kompenzace (net compensation of employees)* se týkají příjmů (platy, mzdy a další kompenzace v hotovosti nebo naturáliích aj.) u přeshraničních, sezónních a dalších krátkodobých pracovníků, kteří pracují v ekonomice, v níž nejsou rezidenty. Dále se jedná o příjmy rezidentních pracovníků, kteří jsou zaměstnání nerezidentními osobami.

1.3. *Kapitálové převody mezi domácnostmi (capital transfers between households)* jsou převody peněz v hotovosti nebo naturáliích mezi domácnostmi obývanými rezidenty a domácnostmi obývanými nerezidenty.

2. *Sociální příspěvky (social benefits)* jsou běžné převody (včetně důchodů) obdržené domácnostmi od soukromých společností, vlád a neziskových organizací. Tyto příspěvky jsou svou podstatou určeny pro řešení sociální situace příjemce v době jeho onemocnění, nezaměstnanosti, penze, nebo z důvodu řešení bydlení, vzdělávání atd.

Stejně tak jako mnoho jiných aspektů spjatých s migrací, rovněž remittance jsou velmi špatně přesně měřitelné. I když zde existují jisté odhady rozsahu zasílaných remitencí, je nutné zdůraznit, že se ve většině případů týkají prostředků zasílaných pouze oficiálními kanály (Skeldon 2002). Ghosh (2006) odhaduje, že remittance zasílané neformálními kanály kolísají v rozmezí 8–85 % celkového proudu oficiálních remitencí, v závislosti na dané zemi a období. Tyto prostředky nejsou zahrnuty ve statistikách vypovídajících o množství zasílaných remitencí, tak, jak jsou dále uváděny v dalším textu článku.

Z pohledu ekonomického rozložení přílivu remitencí jsou právě rozvojové země jejich dominantním příjemcem (přibližně 74 % v roce 2010; viz tab. 2). Největším příjemcem remitencí jsou země se středním příjmem a naopak nejmenším příjemcem jsou země s nízkými příjmy. Tento poměr se za poslední

Tab. 2 – Výše remitencí proudících do rozvojových zemí\* za období 2001–2010 (v miliardách amerických dolarů, USD)

Remittance / rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Rozvojové země	95	111	137	159	192	227	278	325	307	325
Země s:										
– nízkým příjmem	5	6	7	8	10	13	17	22	22	24
– středním příjmem	90	105	130	151	182	214	262	303	285	301
Svět	150	169	204	237	275	318	385	443	416	440

Zdroj: World Bank (2010); Mohapatra a kol. (2010)

\* Klasifikace rozvojových zemí ze strany Světové banky zaznamenala za poslední dekádu změny, stejně tak jako rozdělení zemí do skupin s nízkým nebo středním příjmem spojené s jejich přesuny. Např. Polsko, které obdrželo cca 9,1 miliard USD v podobě remitencí v roce 2010, již není nadále považováno za rozvojovou zemi a patří nově mezi země s vysokými příjmy (viz např. Mohapatra, Ratha, Silwal 2010). Přestože data za jednotlivé roky neodpovídají vždy stejnému seznamu zemí, jsou běžně používána ve výzkumných studiích, protože vyjadřují charakteristiky vážící se k danému typu ekonomiky (viz výše citované studie).

Tab. 3 – Remitence a populace v zemích s nízkým a středním příjmem v roce 2009

	Remitence (v miliardách USD)	Počet obyvatel (v miliardách)	Počet emi- grantů* (v milio- nech)	Populace/ emigranti (v procentech)	Remi- tence/ obyvatele (USD)	Podíl remitencí na HDP (v procentech)
Rozvojové země	307	5,7	171,6	3,0	53,9	1,9
Země s:						
– nízkým příjmem	22	0,8	27,7	3,2	27,5	7,5
– středním příjmem	285	4,8	133,8	2,7	59,4	1,8
Svět	416	6,8	213,9	3,1	61,2	0,7

Pozn.: \* pro rok 2010

Zdroj: data z World Bank (2010 a 2011); UNPD (2010), Ratha, Mohapatra, Silwal (2011), vlastní výpočty

dekádu neproměnil, jak ukazují data Světové banky (World Bank 2010; Mohapatra a kol. 2010).

V roce 2009 se nacházelo v kategorii země s nízkým příjmem celkem 61 zemí, kategorie země se středními příjmy obsahovala 91 zemí (DAC 2009). Z pohledu výše přijatých remitencí na jednoho obyvatele je vyšší částka 59,4 USD alokována u zemí se středními příjmy a dosahuje téměř průměrné globální hodnoty 61,2 USD (viz tab. 3). Důvodů pro tento fakt bude několik. Mezi ty zásadní řadíme sousedství Mexika s USA a fenomén masivní mexické migrace do této země. Dalším významnou příčinou je zařazení populačně silných států, především Číny a Indie do kategorie zemí se středními příjmy, které společně s Mexikem dlouhodobě patří mezi největší příjemce remitencí na světě.

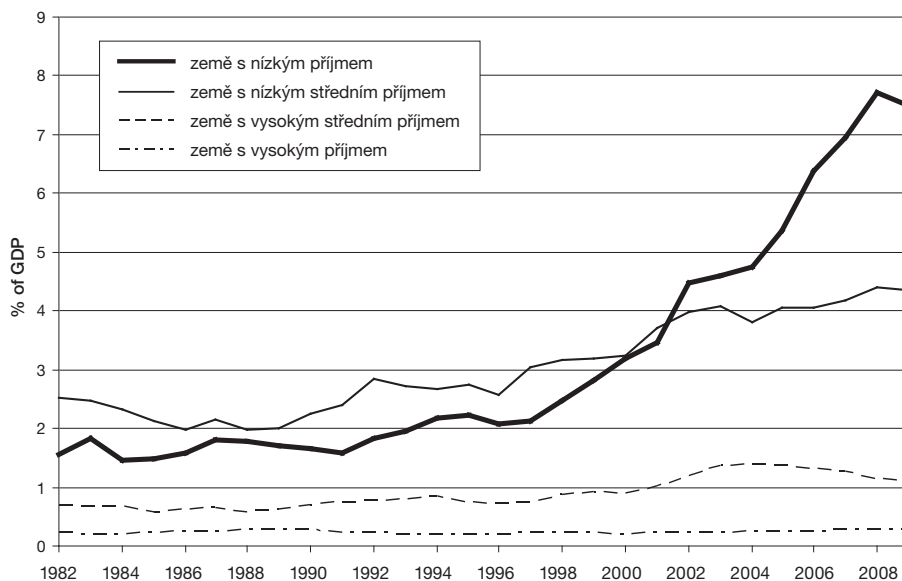
Země s nízkými příjmy alokují menší než poloviční částku remitencí v poměru na jednu osobu, tj. 27,5 USD. Přesto je význam remitencí pro tyto země z makro-ekonomického hlediska významnější, protože v průměru tvoří 7,5 % z jejich HDP. Zatímco u zemí se středními příjmy to je „pouze“ 1,8 %<sup>9</sup> (viz tab. 3). V tomto směru je důležité upozornit na fakt, že i přes dopady ekonomické krize se u výše remitencí do zemí s nízkým příjmem v roce 2009 zachoval růstový trend<sup>10</sup>.

Pokud se však remittance vyjádří v procentech z celkového HDP, je ihned patrné, že největší objem celkových globálních remitencí jde do zemí s nízkým příjmem (nejchudší ekonomiky), které jsou relativně nejvíce závislé na remitencích (viz obr. 1). Jejich závislost na remitencích se zvýšila z cca 2 % z celkového HDP v letech 1992–1997 na 7,5 % z celkového HDP v roce 2009. Nicméně nejdůležitějším závěrem bude fakt, že závislost na remitencích je spíše charakteristickou vlastností strukturálně slabých ekonomik (například ekonomik závislých na vývozu pouze několika málo či jedné komodity nebo nerostné suroviny) ve srovnání s ekonomikami hospodářsky diverzifikovanými a v důsledku toho silnými a rychle se rozvíjejícími a rostoucími v reálném čase.

<sup>9</sup> Pro srovnání, podíl remitencí na HDP Česka byl 0,6 % v roce 2009 (World Bank 2010).

<sup>10</sup> Nárůst z částky 21,962 miliard USD v roce 2008 na 22,492 miliard USD (World Bank 2010).





Obr. 1 – Remitence v procentech z HDP (1982–2009). Zdroj: World Bank (2011).

Zatímco v letech 2001 až 2008 proud remitencí do ekonomik rozvojových zemí každým rokem narůstal, ekonomická krize z konce první dekády tohoto století dokázala tento nárůst pouze krátce zbrzdit v roce 2009<sup>11</sup>. V roce 2008 bylo zasláno do rozvojových zemí celkem 325 miliard USD, o rok později to bylo 307 miliard USD. Meziroční pokles remitencí v roce 2009 byl tedy jen 5,5 % ve srovnání s rokem 2008<sup>12</sup> (na globální úrovni 6,1 procenta). Nicméně již pro rok 2010 kvalifikované odhady ukazují stejné množství remitencí zasílaných do rozvojových regionů oproti předchozímu roku, jen na globální úrovni je očekáváno stále mírné snížení (o 3 miliardy USD) ve srovnání s rokem 2008. A pro nejbližší léta experti ze Světové banky opět očekávají nárůst remitencí (viz tab. 4), i když trend růstu již pravděpodobně nebude na takové úrovni, jako před obdobím současné globální ekonomické krize.

Přes problémy spojené s přesností údajů o remitencích existující statistiky ukazují, že množství prostředků zaslanych migranty oficiálními kanály několikanásobně přesahuje částky vynakládané na jiné rozvojové intervence, především ODA<sup>13</sup> a téměř dosahuje výše přímých zahraničních investic (podrobněji viz Stojanov, Novosák 2008).

<sup>11</sup> Důvodem je fakt, že především ekonomiky rozvinutých regionů, jako hlavní cílové regiony migračních proudů, byly zasaženy globální ekonomickou krizí nejvíce. V jejím důsledku krátkodobě kleslo i množství zasílaných remitencí.

<sup>12</sup> Do úvahy je však nutné vzít již zmíněný fakt, že Polsko v tomto období bylo překlasiifikováno Světovou bankou ze země se středními příjmy na zemi s vysokými příjmy, což znamená úbytek cca 9 miliard USD pro tuto kategorii, resp. rozvojové země.

<sup>13</sup> Do hry je nutné vzít další fakta o tom, že v průměru 40–60 % prostředků započtených do ODA nemá žádný přímý vliv na rozvoj ekonomicky chudých zemí (podrobnosti viz Stojanov, Jamborová 2008), zatímco u remitencí je nutné počítat pouze s „odpočtem“ nákladů na jejich převod. V tomto směru je nejčastěji uváděno rozmezí 5–15 % (např.

Tab. 4 – Odhad výše remitencí proudících do rozvojových zemí v letech 2010–2012 (v miliardách USD)

Remittance / Rok	2010	2011	2012
Rozvojové země	325	346	374
Země s nízkým příjmem	24	26	29
Země se středním příjmem	301	319	345
Svět	440	464	499

Zdroj: Mohapatra a kol. (2010)

V tomto ohledu Wucker (2004), López-Córdova (2005) či Buch, Kuckulenz (2009) upozorňují na vyšší stabilitu přísunu remitencí, která se projevuje i v období ekonomické krize v zdrojových zemích, kdy právě remittance slouží ke snížení negativních dopadů. Světová banka (World Bank 2007) upozorňuje, že právě obrovské navýšení remitencí na přelomu století přispělo k rychlé obnově ekonomik postižených asijskou krizí v letech 1997–1998, především Filipín. Právě tato země je dlouhodobě pověstná svou vládní politikou podpory mezinárodní migrace a přílivu remitencí. Podobně remittance umožnily překonat některým dalším příjemcům v rozvojových zemích několik posledních let dopady ze zvyšujících se cen potravin a ropy. Bez těchto dodatečných příjmů by se ekonomiky rozvojových států a jednotlivé domácnosti vzpamatovávaly z dané šokové situace mnohem déle.

Přestože příliv remitencí do rozvojových zemí zaznamenal během globální finanční krize jistý pokles v roce 2009 ve srovnání s rokem 2008, byl tento pokles velmi mírný ve srovnání se 40% poklesem přímých zahraničních investic (FDI) do těchto zemí ve stejném roce – jak uvádí např. Mohapatra a kol. (2010). Tito autoři však dále poukazují na to, že ještě dramatictější pokles, o cca 80 %, zaznamenal sektor poskytování soukromých půjček a portfoliových investic ve srovnání s jeho maximem v roce 2007.

Je tedy zřejmé, že toky remitencí se staly relativně nejvíce stabilním externím finančním zdrojem pro velké množství rozvojových regionů obecně, především pak pro země s nízkým příjmem. Remittance tak do značné míry kompenzují externí investiční prostředky v odvětvích, která nejsou až tak zajímavá pro zahraniční investory, a zároveň doplňují či dokonce nahrazují sociální politiku většiny rozvojových zemí<sup>14</sup>. Remittance, i v případech, kdy jsou určeny

Carling 2005), a to s ohledem na výši zasilané částky, způsob zaslání, cílovou destinaci a využívané finanční společnosti. Nicméně existují i případy, kdy se poplatky mohou blížit až 25 % ze zasilané částky (např. z Tanzanie do Keni), nebo 20 % (např. z Austrálie do Papuy). Podrobněji viz The Economist (2010).

<sup>14</sup> Dle rozhovoru s expertkou na danou problematiku z „Centre for Migration and Refugee Studies, The American University in Cairo“ (Káhira, prosinec 2009), jsou remittance v Egyptě a celé řadě dalších blízko-východních zemí neoficiálně považovány za „hlavní nástroj státní sociální politiky“. To znamená, že vlády těchto zemí, přestože výrazně aktivně nepodporují emigraci a přísun remitencí do vlastní ekonomiky, zcela pasivně spoléhají na schopnost svých občanů, kteří opouštějí domácí ekonomiky trpící vysokou nezaměstnaností především mladých lidí, zajistit si finanční prostředky kromě jiného i na potřebné sociální, vzdělávací a zdravotní výdaje. Tím také rezignují na normální tvorbu a naplňování své jak migrační, tak sociální, vzdělávací i zdravotní politiky. Remittance jsou z tohoto pohledu jedním z nejdůležitějších finančních příjmů domácností v tomto regionu.

„pouze“ na spotřebu, tak přirozeně přispívají ke zvýšení prosperity jejich příjemců s určitým rozvojovým dopadem na místní úrovni prostřednictvím klasických multiplikačních efektů. V tomto kontextu Stahl, Arnold (1986) uvádějí na příkladu Asie, že jsou to právě remitence spotřebovávané za domácí zboží a služby, které poskytují důležité stimuly místnímu průmyslu a ekonomikám zdrojových zemí migrace.

Kromě toho remitence (byť jejich zatím malá část v celkovém objemu) používané na novou výstavbu infrastruktury, škol, domů atd., zlepšují nebo modernizují místní ekonomické aktivity nebo umožňují vznik nových malých podnikatelských subjektů. Ty jsou pak tím klíčovým progresivním impulsem, který umožní nastartovat či udržet místní nebo regionální rozvoj. Samozřejmě, dopad remitencí na rozvoj je také závislý na jejich nepřerušovaném toku a na jednoduchosti jejich transferu, resp. dostupnosti v cílové oblasti. Podle práce Stark, Taylor, Yitzhaki (1986) dopad remitencí na distribuci příjmů na venkově do velké míry určuje migrační historie daného sídla a stupeň toho, jak jsou tam migrační možnosti rozptýleny napříč domácnostmi. Nicméně Taylor (1992) svým dlouhodobým a průběžným (longitudinálním) výzkumem v 80. letech v Mexiku potvrdil, že remitence mají velký přímý dopad na příjmy farmářských rodin. Mutume (2005) v tomto kontextu uvádí, že pro mnoho domácností jsou remitence nejdůležitější zdroj příjmů a mohou tak být silně postiženy, pokud tyto toky náhle poklesnou. Právě Joly (2000) v této souvislosti varuje před možností vzniku syndromu závislosti na zasílaných remitencích.

Na národní úrovni je význam dopadu remitencí na rozvoj samozřejmě spojen s jejich pozicí v celé ekonomice a dle toho tak přispívají k makroekonomické stabilitě země. Na druhou stranu Gammeltoft (2002) upozorňuje, že remitence mohou odsunout nutné strukturální reformy (viz příklad remitencí jako náhrady sociální politiky). Nicméně Buch, Kuckulenz (2009) tvrdí, že makroekonomické indikátory jako jsou ekonomický růst, tempo hospodářského rozvoje a míra návratnosti finančních aktiv nemají jasný dopad na rozsah remitencí, které daná země obdrží. V takovém případě by pozitivní (rozvojový) dopad remitencí nemusel mít žádný dopad na existenci či „kvalitu“ makroekonomických reforem.

V tomto kontextu Giuliano, Ruiz-Arranz (2009) analyzovali data pro remitence z cca 100 rozvojových zemí za období let 1975–2002 a došli k závěru, že remitence podporují ekonomický růst a zvyšují alokaci kapitálu v méně rozvinutých zemích tím, že slouží jako alternativní finanční investice právě tam, kde finanční sektor nepokrývá úvěrové potřeby místní populace. Pozitivní dopad remitencí na ekonomický růst potvrzuje i studie Pradhana, Upadhyayba, Upadhyayace (2008), ačkoli tento dopad podle autorů není až tak velký z hlediska velikosti. Větší růstový dopad remitencí autoři zaznamenali u zemí více demokratických, resp. s méně autoritativním režimem.

Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že remitence zasílané první generací migrantů, především jejich velikost a pravidelnost, se mohou lišit od remitencí zasílaných dalšími generacemi, které už mají potenciál nižší.

Na další problematický aspekt remitencí upozorňuje Katseli, Lucas, Xenogi-ani (2006). Podle nich růst a rozvojový potenciál remitencí může být limitován nedostatky místního trhu, jakým je například špatný nebo neexistující úvěrový trh na venkově, který neumožňuje vypůjčit si peníze na základě ručení

remitencemi, případně dát remitence do zástavy. Takový neefektivní trh je potom překážkou pro soustředění úspor z domácností (pocházejících z remitencí) na investice. Mezi další identifikovaná negativa remitencí patří zvýšené riziko vyšší inflace, možná závislost příjemců na stabilním zdroji příjmů, která podkopává jejich aktivitu a vlastní rozvoj<sup>15</sup> omezování výroby v domácí ekonomice, zvyšování importu zboží a současně výrazné zhoršení exportních možností dané země (viz dopady tzv. *Dutch disease*<sup>16</sup>).

Pravidelný (stabilní) příliv remitencí může narušit vnější zásah v podobě významné ekonomické krize nebo vojenský či občanský konflikt, jakým byl např. konflikt v Perském zálivu na začátku 90. let minulého století. Podobnou situaci popisuje zpráva IMF (2005), kdy např. rychlý pokles pracovních příležitostí v těžářském sektoru v Jižní Africe vedl ke snížení míry remitencí ku HDP sousedního Lesotha z více než 50 % v letech 1991–1992 na méně než 20 % v letech 2003–2004. Tento příklad dokládá, že opačný extrém, tedy závislost národních ekonomik na remitencích není ideálním stavem dané ekonomiky, i když se v podstatě jedná o výjimečné případy.

Z odstavců uvedených výše však vyplývají spíše pozitivní dopady remitencí ve vztahu k rozvoji. Ty mohou být podtrženy výsledky analytické studie pracovníků Světové banky (Adams, Page 2005), založené na makroekonomické analýze, jež ukazuje, že mezinárodní migrace a remitence významně snižují úroveň a hloubku chudoby v zemích s nízkými i středními příjmy. Podle jejich výpočtů nárůst oficiálních remitencí v přepočtu na jednoho obyvatele o 10 % vede k průměrnému snížení počtu obyvatel žijících v chudobě (s příjmem menším než 1 USD na den) o 3,5 %. Studie ovšem poznamenává, že výsledky mohou být zkresleny množstvím neformálních (neregistrovaných) remitencí, kdy především chudí lidé ze zemí nacházejících se v blízkosti cílových regionů mezinárodní migrace, mají tendenci využívat neformální kanály pro zaslání finančních prostředků.

I když zasláné remitence často reprezentují 30–40 % příjmů rodin migrantů a výše příjmů migrantů v zahraničí většinou 3–5krát překračují výši příjmů v mateřské zemi, nemusí tato čísla znamenat přímý a robustní pozitivní dopad na snižování chudoby v rozvojových zemích. Tyto vztahy jsou podle Adamse, de Haase, Osili (2009) mnohem složitější. Celá řada jiných empirických studií ukazuje určitý pozitivní vliv remitencí na snižování chudoby či ekonomických a sociálních rozdílů mezi domácnostmi, nejde však opět o pozitiva „absolutní“. Na druhou stranu jsou zde také práce, které pozitivní dopady nedokazují, resp. uvádějí, že jsou statisticky neprokazatelné. V tomto kontextu Vargas-Silva, Jha, Sugiyarto (2009) ve své studii analyzují dopady přílivu remitencí na chudobu v Asii a docházejí k názoru, že konkrétní dopady vždy závisejí na zvolené metodologii a způsobech měření chudoby. Nicméně

<sup>15</sup> Viz tzv. *moral hazard theory* či tzv. *spoil effect* – např. Hertlein, Vadean 2006 nebo Bislimi 2008.

<sup>16</sup> *Dutch disease* je pojem používaný v ekonomii mezinárodního obchodu, který znamená pokles produkce výrobního sektoru po objevení nových přírodních zdrojů. Termín vznikl v roce 1977, když časopis *The Economist* popisoval propad výroby holandského průmyslu po objevení velkých polí přírodního plynu v roce 1959 (*The Economist* 1977). V migračním výzkumu tento pojem většinou vyjadřuje pokles zájmu o práci a ekonomické aktivity příbuzných migrantů ve zdrojových zemích, kteří se spoléhají pouze na zasílané remitence a mnohdy rezignují na jakýkoliv rozvoj svého potenciálu.

výsledky jejich analýzy naznačují, že remitence skutečně přispívají ke snižování chudoby<sup>17</sup>.

Přesto Skeldon (2005) upozorňuje, že remitence nemohou být vnímány jako univerzální všelék na zmírnění chudoby. Důvodem je i fakt, že relativně málo lidí migruje přes mezinárodní hranice a když se už tito lidé rozhodnou stát mezinárodními migranty, často se rekrutují z nějakého specifického regionu (oblasti nebo města) v dané zemi. Proto, podle Skeldona (2005), mezinárodní migrace nemůže být rozhodujícím faktorem v procesu snížení chudoby na národní úrovni.

## 5. Pracovní migrace a imigrační přebytek<sup>18</sup>: případ Česka – vstup do problematiky

Analýza (pracovní) migrace, remitencí a jejich dopadů na ekonomiku cílové země se nemůže obejít bez zmínky o problematice tzv. „imigračního přebytku“. Migranti (a jejich remitence) znamenají určitou zátěž pro ekonomiku cílové země a řada lidí (především politiků) v tom vidí zásadní problém. Jejich časté argumenty jsou, že migranti zabírají pracovní místa původně určená domácím pracovníkům, a že peníze vydělané v dané zemi putují do zahraničí (právě ve formě remitencí), namísto toho, aby zůstaly „doma“. Autoři této práce se domnívají, že tyto názory jsou mylné, jelikož pracovní migrace většinou přináší veskrze pozitivní efekty pro ekonomiku hostitelské země.

Toto tvrzení se dá prokázat, použijeme-li metodologii, nastíněnou Borjasem (1994, 1995). Avšak na rozdíl od Borjase, který uvádí výpočet imigračního přebytku pro USA, pokusíme se o danou analýzu na případu Česka, tedy státu geograficky i kulturně patřícího do středoevropského prostoru, relativně nového člena EU, který má již jistou, byť zatím krátkou, imigrační historii (viz Drbohlav a kol. 2010).

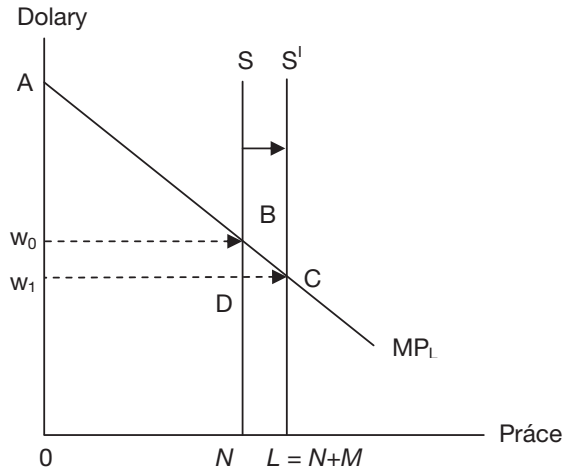
### 5.1. Operacionalizace imigračního přebytku

Podle Borjasova modelu se výrobní technologie v hypotetické zemi přijímací migranty dá zjednodušeně popsat pomocí lineární a homogenní agregátní produkční ekonomické funkce (jedná se o nejjednodušší produkční funkci v klasickém makroekonomickém modelu) se dvěma vstupy: kapitálem ( $K$ ) a prací ( $L$ ) tak, že celkový výstup se rovná  $Q = f(K, L)$  (Borjas 1995). Pracovní síla v zemi přijímací migranty se skládá z  $N$  domácích pracovníků a  $M$  migrantů. Je třeba podotknout, že pro jednoduchost jsou struktura ekonomiky a typ migrantů v Borjasově modelu opomíjeny. Kromě toho je nutné hned na začátku popsat některé další důležité předpoklady, které naopak do Borjasova modelu vstupují:

<sup>17</sup> Vargas-Silva, Jha, Sugiyarto (2009) spočítali, že 10% nárůst remitencí (jako procentuální podíl na HDP) může snížit chudobu v asijských zemích o 0,7–1,4 %. Tato závislost je ale statisticky velmi nízká pro odvození závěru o závislosti mezi nárůstem remitencí a poklesem chudoby.

<sup>18</sup> V angličtině používaný (a námi do češtiny přeložený) termín je *immigration surplus*.

Obr. 2 – Imigrační přebytek.  
Zdroj: Borjas (1995).



1. Předpokládá se, že veškerý kapitál je vlastněn „domorodci“ (ignoruje se možnost toho, že přistěhovalci mohou pozměnit zásoby kapitálu daného státu).
2. Předpokládá se, že všichni pracovníci jsou ve výrobě plnohodnotně nahraditelní (neexistují dovednostní rozdíly).
3. Předpokládá se, že nabídka kapitálu a zahraniční i domácí práce jsou dokonale neelastické<sup>19</sup> (vypuštění předpokladu neelastické nabídkové křivky by učinilo výpočty příliš komplikovanými).

Takto popsána agregátní produkční funkce vykazuje konstantní výnosy z rozsahu. V modelu, který tato funkce popisuje, jsou všechny výstupy přerozděleny mezi vlastníky kapitálu a námezdní pracovníky. V ekonomické rovnováze (před přijetím  $M$  zahraničních pracovníků) se cena práce rovná meznímu produktu práce. Předpokládejme, že cena kapitálu je původně  $r_0$  a cena práce je  $w_0$  (viz obr. 2 převzatý z Borjase 1995). Cena výstupu je *numéraire* (statek, pomocí kterého se vyjadřují ceny jiných statků), tedy v našem konkrétním případě ceny vstupu jsou vyjádřené v jednotkách výstupu. Před přijetím  $M$  zahraničních pracovníků, národní důchod přerozdělovaný domácími pracovníky je  $Q_N$  (oblast  $ABNO$  grafu na obr. 2), čili součet ceny kapitálu násobený kapitálem ( $K$ ) plus cena práce násobena počtem najatých pracovníků ( $N$ ), tj., vyjádřeno rovnicí:

$$Q_N = r_0K + w_0N \quad (1)$$

Když přichází zahraniční pracovníci, nabídková křivka se posouvá a tržní cena klesá z  $w_0$  na  $w_1$  (viz obr. 2). Zvýšení národního důchodu, které při tomto procesu vzniká, se nazývá „imigrační přebytek“ a představuje oblast trojúhelníku  $BCD$  v grafu na obrázku 2 (Borjas 1995).

<sup>19</sup> Za „neelastickou“ nabídku se v ekonomické teorii považuje taková nabídka zboží nebo služeb, která příliš nereaguje na výrazné výkyvy cen zboží nebo služeb. V našem případě jde tedy o to, že pokles ceny kapitálu a mzdového ohodnocení domácích a zahraničních pracovníků příliš neotřese jejich nabídkou ze strany vlastníků kapitálu a vlastníků práce – domácích a zahraničních pracovníků.

Z grafu na obrázku 2 je patrné, že migrační přebytek (BCD) se rovná polovičnímu rozdílu mezi původní a novou tržní cenou práce násobenou počtem zahraničních pracovníků v domácí ekonomice – vyjádřeno rovnicí:

$$\frac{1}{2} \times (w_0 - w_1) \times M \quad (2)$$

Tato rovnice se dá přepsat do následující podoby<sup>20</sup>:

$$\Delta Q_N / Q = -\frac{1}{2} s e m^2 \quad (3)$$

kde  $s$  je podíl práce na národním důchodu ( $s = wL / Q$ , za předpokladu konstantních mezních nákladů);  $e$  je elasticita poptávky po práci (procentuální změna ve mzdě způsobená jednoprocenní změnou ve velikosti pracovní síly:  $d \log w / d \log L$ ); a  $m$  je podíl imigrantů na domácí pracovní síle ( $m = M / L$ ).

Podle Borjasových výpočtů (Borjas 1995) byl v roce 1995 migrační přebytek USA na úrovni 0,1 % HDP, což se rovnalo cca 7 miliardám USD ročně pro 7bilionovou ekonomiku<sup>21</sup>.

Borjasovou metodologii použijeme pro výpočet migračního přebytku USA pro rok 2010 s použitím novějších dat. V první řadě je zřejmé, že musíme provést kalibraci základních parametrů Borjasova modelu, jelikož řada ekonomických ukazatelů se během 15 let musela podstatně změnit. Podle U.S. Bureau of Labor Statistics (2011) podíl práce na národním důchodu USA v posledních letech klesá v důsledku ekonomické krize a tak v roce 2010 tento podíl činil pouhých 0,58 %. S použitím Hamermeshovy metodologie (Hamermesh 1993) pak zjistíme, že elasticita poptávky po práci pro americkou ekonomiku se během 15 let zvýšila z  $-0,3$  na  $-0,58$ <sup>22</sup>. Podíl imigrantů na domácí pracovní síle v USA se během 15 let také zvýšil z 9 na 13 % (BEA 2011).

Jednoduchým výpočtem se dostaneme k dnešnímu migračnímu přebytku USA v roce 2010 na úrovni 0,28 % HDP, tj. cca 40 miliard USD ročně pro 14bilionovou ekonomiku. Hodnoty základních parametrů a výsledky pro americkou ekonomiku pro roky 1995 a 2010 jsou uvedeny v tabulce 5.

Dále se jeví jako vhodné vypočítat čistou změnu pro domácí pracovníky a vlastníky kapitálu měřenou jako změnu HDP. Jedná se o důležitou implikaci Borjasova modelu – problém redistribuce bohatství od domácích pracovníků (vlastníků práce) ke kapitalistům (vlastníkům kapitálu). Hodnota imigračního přebytku je vyšší, pokud pracovní migranti v domácí ekonomice (cílové země) jsou kvalifikovanější, mají vyšší hodnotu lidského kapitálu (kvalifikace jako taková však nevstupuje do modelu jako proměnná – jedná se o odvozování implikací z modelu). Imigranti s vyšší hodnotou lidského kapitálu přitahují

<sup>20</sup> Rovnice (3) pracuje se zjednodušujícím předpokladem, který říká, že  $(w_0 - w_1) \approx (\partial w / \partial L) \times M$ .

<sup>21</sup> Podle Borjase (1995) se podíl pracovní síly v populaci USA v roce 1995 pohyboval kolem 70 %, podíl migrantů na pracovní síle v USA Borjas stanovil na necelých 10 %. Kromě toho, v modelu, který byl nastíněn výše (pouhé dva výrobní faktory), činí elasticita poptávky po práci kolem  $-0,3$ .

<sup>22</sup> Pokud pracujeme pouze se dvěma produkčními vstupy, elasticita poptávky po práci se má rovnat  $(1-s)^2 / \eta$ , kde  $\eta$  vyjadřuje konstantní výstup elasticity práce (Hamermesh 1993, s. 26–29). Přitom v ekonomii existuje určitý konsensus, který říká, že  $\eta$  se rovná  $-0,3$ . Jelikož v roce 1995 v USA podíl práce na důchodu činil kolem 0,7, byla elasticita poptávky po práci  $-0,3$  (což znamená, že 10% nárůst počtu pracovníků v ekonomice sníží mzdu o 3 %).

Tab. 5 – Imigrační přebytek americké ekonomiky (roky 1995 a 2010)

	USA (1995)	USA (2010)
<i>s</i>	0,70 %	0,58 %
<i>e</i>	-0,30	-0,58
<i>m</i> ( $m = M/L$ )	9 %	13 %
Velikost ekonomiky	\$ 7 bilionů	\$ 14 bilionů
Imigrační přebytek	\$ 7 miliard	\$ 40 miliard
Imigrační přebytek, % HDP	0,10 %	0,28 %

Zdroj: AMECO Database (2011); OECD (2010); U.S. Bureau of Labor Statistics (2011); ČSÚ (2011); vlastní výpočty

kapitál a zpravidla získávají práci na pozicích, pro které není dostatek dostatečně kvalifikované domácí pracovní síly. Tímto se v ekonomice jako celku generuje vyšší imigrační přebytek (Borjas 1995).

Přesto, že se většina autorů shodne na tom, že celkový efekt blahobytu (*welfare effect*) pracovní migrace pro domácí ekonomiku je téměř vždy pozitivní, je důležité rozlišit, kdo v ekonomice v důsledku tohoto procesu získává a kdo ztrácí. Strielkowski, Turnovec (2008) poukazují na to, že v důsledku tržní integrace a volného pohybu produkčních faktorů (hlavně pracovní síly) dochází k redistribuci bohatství v ekonomice od vlastníků pracovní síly ku vlastníků kapitálu. Jedná se o vcelku intuitivní a snadno pochopitelný proces: levnější pracovní síla přicházející do země snižuje mzdy domácích pracovníků, ale zároveň zvyšuje konkurenci na pracovním trhu, zlevňuje práci, snižuje náklady vlastníků kapitálu díky čemuž ekonomika je schopná produkovat více zboží a služeb, rychle růst a bohatnout. Právě proto se domácí pracovníci ve vyspělejších ekonomikách spíše snaží zabránit otevření pracovního trhu pro migranty, oproti vlastníků kapitálu (podnikatelé a výrobci), kteří naopak otevření pracovního trhu vítají. Obě skupiny mají k dispozici celou řadu nástrojů, přičemž nejúčinnějším se jeví lobbistická a vyjednávací moc (například odborů – v případě pracovníků nebo sdružení a svazů podnikatelů – v případě vlastníků kapitálu). Tento proces se dá zřetelně vysledovat na nedávné historii evropské integrace. Právě členské státy „staré“ EU (EU-15), ve kterých jsou odbory tradičně silné (jednalo se především o Francii, Německo a Rakousko), byly těmi, které zavedly tzv. „přechodná období“ pro „nováčky“ (EU-8) po Východním rozšíření EU v roce 2004 (i po následném začlenění Bulharska a Rumunska), zatímco státy, ve kterých mají větší moc podnikatelské svazy a asociace (Dánsko, Irsko, Velká Británie) otevřely svoje pracovní trhy „nováčkům“ okamžitě a díky tomu zažily hospodářský boom v některých sektorech ekonomiky (Strielkowski, Turnovec 2008).

Podle Borjasova modelu (Borjas 1995) se čistá změna pro domácí pracovníky a vlastníky kapitálu v důsledku pracovní migrace rovná:

$$\frac{\Delta EA}{Q} = sem(1 - m) \quad (4)$$

a

$$\frac{\Delta IN}{Q} = -sem(1 - \frac{1}{2}m) \quad (5)$$

kde  $\Delta EA$  je změna ve výdělcích domácích pracovníků a  $\Delta IN$  změna v příjmech vlastníků kapitálu.



Tab. 6 – Čistá změna pro domácí pracovníky a vlastníky kapitálu (v peněžním vyjádření a jako změna HDP) v americké ekonomice (rok 1995 a 2010)

	USA (1995)	USA (2010)
Velikost ekonomiky	\$ 7 bilionů	\$ 14 bilionů
Ztráta domácích pracovníků	\$ 133 miliard	\$ 540 miliard
Ztráta domácích pracovníků, % HDP	1,9 %	3,8 %
Zisk kapitalistů	\$ 140 miliard	\$ 580 miliard
Zisk kapitalistů, % HDP	2,0 %	4,1 %

Zdroj: AMECO Database (2011); OECD (2010); U.S. Bureau of Labor Statistics (2011); ČSÚ (2011); vlastní výpočty

Pro výpočet znovu použijeme data z roku 2010 pro americkou ekonomiku. Pokud se elasticita faktoru ceny rovná  $-0,58$ , domácí (američtí) pracovníci (bez migrantů, kteří se do této kalkulace nezapočítávají – v modelu představují faktor změny, který odstartuje přesun bohatství v ekonomice a způsobí změny ekonomického blahobytu) ztratí kolem 3,8 % HDP (cca 540 miliard USD v 14bilionové ekonomice); domácí (američtí) vlastníci kapitálu získají kolem 4,1 % HDP (cca 580 miliard USD; viz tab. 6).

Migrační přebytek ve výši 40 miliard USD popisuje přesun bohatství od domácích pracovníků ku vlastníkům kapitálu (jedná se o redistribuci bohatství uvnitř americké ekonomiky, vyjádřené ekonomickým přínosem z otevření se zahraniční pracovní síle pro ekonomiku jako celek).

## 5.2. Migrační přebytek Česka<sup>23</sup>

Nyní se pokusíme aplikovat Borjasův přístup na poměry malé střeoevropské ekonomiky Česka. Do hry tak zejména vstupují různé velikosti obou ekonomik (a tedy rozdílné úrovně HDP), tempo růstu HDP, menší podíl zahraniční pracovní síly v Česku a také výkyv měnových kurzů české koruny vůči dolaru.

Ze všeho nejdříve spočítáme migrační přebytek pro Česko. Pokud použijeme statistický přehled OECD (2011), zjistíme, že hodnoty podílů práce na národním důchodu jsou pro Česko pro roky 1995 a 2010 ve výši 0,57 a 0,64. Díky tomuto můžeme vypočítat hodnoty elasticity poptávky po práci, které se rovnají:  $-0,602$  a  $-0,432$  a také vyčíslit imigrační přebytek pro českou ekonomiku pro roky 1995 a 2010, který se rovná 0,03 % HDP, tj. cca 405 milionů Kč ročně pro ekonomiku s hodnotou 1 464 miliard Kč v roce 1995 a 0,05 % HDP, tj. cca 1,8 miliard Kč ročně pro ekonomiku s hodnotou 3 670 miliard Kč v roce 2010 (viz tab. 7).

Podle analogie s Borjasovým modelem pro americkou ekonomiku dále pomocí jednoduchých výpočtů zjistíme, že domácí pracovníci v Česku ztratili

<sup>23</sup> Autoři článku děkují profesorovi Georgeovi Borjasovi a dalším účastníkům „International Workshop on Migration and Economic Growth“ na Amsterdam School of Economics, University of Amsterdam, konaném ve dnech 23.–24. 6. 2011 (<http://www.ase.uva.nl/im-migration-growth/programme.cfm>), za cenné rady a připomínky k problematice vyčíslení imigračního přebytku pro Česko.

Tab. 7 – Imigrační přebytek české ekonomiky (roky 1995 a 2010)

	Česko (1995)	Česko (2010)
<i>s</i>	0,57 %	0,64 %
<i>e</i>	-0,602	-0,432
<i>m</i> ( $m = M/L$ )	4 %	6 %
Velikost ekonomiky	1 464 miliard Kč (\$ 55 miliard)*	3 670 miliard Kč (\$ 192 miliardy)
Imigrační přebytek	405 milionů Kč (\$ 11,6 milionů)	1,8 miliardy Kč (\$ 66 milionů)
Imigrační přebytek, % HDP	0,03 %	0,05 %

Zdroj: AMECO Database (2011); OECD (2010); U.S. Bureau of Labor Statistics (2011); ČSÚ (2011); vlastní výpočty

\* Pro porovnání velikosti americké a české ekonomik používáme průměrné roční měnové kurzy USD/Kč pro roky 1995 a 2010: 26,5 Kč za 1 USD v roce 1995 a 19,11 Kč za 1 USD v roce 2010 (ČSÚ 2011).

kolem 1,3 % HDP (cca 19,4 miliard Kč neboli 0,73 miliardy USD) v roce 1995; domácí vlastníci kapitálu díky pracovní migraci získali ve stejném roce cca 1,35 % HDP (cca 19,8 miliard Kč neboli 0,7 miliardy USD; viz tab. 8). Imigrační přebytek ve výši cca 405 milionů Kč (11,6 milionů USD v roce 1995) popisuje přesun bohatství od domácích pracovníků ku vlastníkům kapitálu. Stejný výpočet pro rok 2010 udává ztrátu domácích pracovníků ve výši 1,55 % HDP (57,2 miliardy Kč tj. 2,99 miliardy USD), která je na makroekonomické úrovni kompenzována ziskem vlastníků kapitálu ve výši cca 1,6 % HDP (59 miliard Kč nebo cca 3 miliardy USD; viz tab. 8). Imigrační přebytek ve výši cca 1,8 miliard Kč (cca 66 milionů USD) popisuje přesun bohatství od domácích pracovníků ku vlastníkům kapitálu v roce 2010.

Pokusíme se rovněž vypočítat imigrační přebytek a přesun bohatství v české ekonomice se zahrnutím odhadu migrantů, kteří působí v české ekonomice neoprávněně. Podle veřejně dostupných údajů z Českého statistického úřadu (ČSÚ 2010), k 31. 5. 2010 počet oficiálně přihlášených cizinců v Česku (osoby s vízy nad 90 dnů či povoleným trvalým pobytem) představoval 426 749 osob<sup>24</sup> (z toho 184 724 představovalo migranty s povolením k trvalému pobytu a 242 025 s povolením k dlouhodobému/přechodnému pobytu anebo s vízem nad 90 dnů)<sup>25</sup>. Je však patrné, že oficiální statistiky nezahrnují neoprávněně působící pracovní migranty (jde zejména o ty z Ukrajiny – viz např. Drbohlav, Lachmanová 2008). Přesto, že data o těchto migrantech oficiálně neexistují, dá se předpokládat, že v Česku v oné době mohlo pobývat dalších cca 250 000 nelegálních pracovníků (MV ČR 2006)<sup>26</sup>.

<sup>24</sup> Pro výpočet našeho modelu pracujeme s tímto nejaktuálnějším a dostupným časovým údajem pro rok 2010. Viz: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz\\_pocet\\_cizincu](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu).

<sup>25</sup> Pro výpočet našeho modelu pracujeme s tímto údajem, přestože ne všichni takto oficiálně registrovaní cizinci v Česku jsou ekonomicky aktivní (je zde určité procento nepracujících migrantů: například ženy na mateřské dovolené, děti, osoby v důchodu apod.). Toto omezení si plně uvědomujeme, přesto tento fakt pro zjednodušení výpočtu modelu ignorujeme.

<sup>26</sup> Např. tehdejší ministr práce a sociálních věcí Nečas se 9. května 2007 vyjádřil, že počet migrantů pracujících v Česku neoprávněně může být totožný s počtem ekonomicky

Tab. 8 – Čistá změna pro domácí pracovníky a vlastníky kapitálu (v peněžním vyjádření a jako změna HDP) v české ekonomice (roky 1995 a 2010)

	Česko (1995)	Česko (2010)
Velikost ekonomiky	1 464 miliard Kč (\$ 55 miliard)	3 670 miliard Kč (\$ 192 miliardy)
Ztráta domácích pracovníků	19,4 miliard Kč (\$ 0,73 miliardy)	57,2 miliardy Kč (\$ 2,99 miliardy)
Ztráta domácích pracovníků, % HDP	1,33 %	1,55 %
Zisk kapitalistů	19,8 miliard Kč (\$ 0,7 miliardy)	59 miliard Kč (\$ 3 miliardy)
Zisk kapitalistů, % HDP	1,35 %	1,6 %

Zdroj: AMECO Database (2011); OECD (2010); U.S. Bureau of Labor Statistics (2011); ČSÚ (2011); vlastní výpočty

Vzhledem k tomu, že se počet zaměstnaných osob v Česku ročně pohybuje kolem hranice 4,8 milionů (v roce 2010 to bylo 4 829 200 osob, ČSÚ 2011), celkový podíl zahraničních pracovníků na domácí pracovní síle může činit až 14 %. Nyní je již jednoduché spočítat migrační přebytek pro Česko v roce 2010 se zahrnutím neoprávněně pobývajících migrantů, který se rovná 0,027 % HDP. Spočítáme-li to pro odpovídající hodnotu českého HDP v roce 2010, vychází nám ekonomický přínos z pracovní migrace cca na úrovni 9 miliard Kč (cca 0,47 miliardy USD). Pokud tedy zahrneme do výpočtů odhad nelegitimní migrace, vychází, že domácí pracovníci přijdou o 0,33 procenta HDP (kolem 121 miliard Kč) a vlastníci kapitálu v Česku zvýší díky migracím svůj zisk o cca 0,35 % HDP (cca 130 miliard Kč).

Výsledky našich výpočtů (při zohlednění pouze legální migrace v obou zemích), umožňují porovnání hodnot migračních přebytků pro ekonomiky Česka a USA. Pokud použijeme průměrné roční měnové kurzy USD/Kč pro roky 1995 a 2010, můžeme lehce porovnat imigrační přebytek v obou zemích – v roce 1995 byl imigrační přebytek v Česku (v dolarovém ohodnocení „USD“) cca 603krát menší, než v USA (s tím, že vyjádřeno v USD, česká ekonomika byla ve stejném roce cca 126krát menší než ta americká). V roce 2010 byl imigrační přebytek v Česku (v dolarového ohodnocení) cca 606krát menší, než v USA (s tím, že vyjádřeno v USD, česká ekonomika byla ve stejném roce zhruba 72krát menší než ta americká).

Z porovnání je jasné, že pracovní migrace a tudíž i hodnota migračního přebytku v Česku je na velice malé úrovni v porovnání s USA (i přes stále se zmenšující rozdíl ve velikosti obou ekonomik měřeno v dolarovém ohodnocení), a to i přesto, že se situace v Česku mění a je patrný nárůst podílu zahraniční pracovní síly v české ekonomice. Přesto platí, že při zmenšování poměru velikosti obou ekonomik v dolarovém vyjádření, poměr hodnot imigračního přebytku zůstává stejný – čili migrace a začlenění migrantů do americké ekonomiky roste výrazně vyšším tempem, než je tomu v případě české ekonomiky. V USA je ekonomický význam imigrantů na vytváření národního produktu výrazně vyšší. Tento rozdíl je pochopitelný: česká ekonomika, která teprve

---

aktivních legálně působících migrantů (Nečas 2007 – viz Drbohlav, Lachmanová 2008) – ten mohl být v dané době cca 250 tis. osob.

nedávno prošla ekonomickou transformací, není zdaleka tak atraktivní pro cizí pracovníky, čímž neměla možnost za tak krátké časové porevoluční období absorbovat tolik cizí pracovní síly, jako je tomu v případě ekonomiky USA. Rostoucí hodnota imigračního přebytku (asi pětinasobné zvýšení za 15 let) v Česku však nicméně jasně signalizuje růst významu zahraniční pracovní síly v ekonomice Česka.

## 6. Závěr

Závěry týkající se dopadu pracovní migrace a remitencí na rozvoj se dosti různí. Na jedné straně jsou zde předpoklady i doklady toho, že mezinárodní migrace obyvatelstva za prací a remittance mohou vést k určité eliminaci ekonomických a sociálních nerovností v dané společnosti, stejně jako v globálním měřítku. Na druhé straně jsou zde mnohdy potvrzené obavy ze závislosti na remitencích a nedostatku strukturálních reform, případně z procesů *brain drain* a výrazné emigrace kvalifikovaných pracovníků. Navíc do úvahy je nutné brát i sociální (např. rodinně-výchovnou) dimenzi celého fenoménu (problémy rozpadajících se rodinných, resp. sociálních vztahů), která případný celkový pozitivní pohled problematizuje.

Nicméně studium dopadů remitencí na rozvoj ukazuje na jejich převládající ekonomické přínosy. Rozvojový potenciál remitencí je zcela jistě mnohem větší, než možnosti, které doposud nabízejí programy oficiální rozvojové pomoci (především z pohledu rozvinutých zemí se středními příjmy). Na základě výše uvedených faktů se lze domnívat, že mezinárodní migrace ve vztahu k rozvoji v sobě skrývá pozitivní potenciál pro zdrojové i cílové země migrace. Do úvahy je však nutné brát též negativní efekty, které je třeba dále zkoumat a hledat cesty k jejich eliminaci.

Na základě analýzy dostupných dat můžeme konstatovat, že současná ekonomická krize měla pouze krátkodobý vliv na výši zasílaných remitencí do rozvojových regionů, jako dominantního příjemce těchto financí. Pouze v roce 2009 nastal jistý útlum v jejich zasílání, který se však po roce opět dostal na úroveň roku 2008 s potenciálem dalšího růstu pro letošní rok a další období. V tomto směru se remittance jasně jeví jako nejstabilnější zdroj ve srovnání s dalšími rozvojovými intervenčními nástroji, typu přímých zahraničních investic či poskytování privátních úvěrů (například mikroúvěrů).

Závěrečná část článku jasně ukazuje na to, že pracovní imigrace neznamenají zátěž pro ekonomiku hostitelské země, v tomto případě Česka. Je to další ze zatím mála střípků do mozaiky tohoto poznání (viz též Dybczak, Galuščák 2010 nebo Drbohlav a kol. 2010). Na příkladu výpočtu migračního přebytku pro Česko (s využitím metodologie Borjase 1994, 1995) je patrné, že celkový efekt imigrace pro domácí ekonomiku je pozitivní. Výpočet migračního přebytku kromě jiného ukazuje, že pracovní migrace v Česku je zatím spíše na velice nízké úrovni v porovnání s mnoha vyspělými imigračními státy, zde konkrétně s americkou ekonomikou. Daná analýza přispěla k tomu, že teze o nevladatelné ekonomické migraci do Česka a jejím negativním vlivu nemají v dané čistě ekonomicky definované sféře opodstatnění. Přijetí, resp. odmítnutí této teze zatím příliš nesouvisí s reálnou, objektivní situací. Jde spíše o politickou hrou, kdy důležitými hráči na scéně jsou kromě státní administrativy

samotní politici stejně jako různě lobující odborové svazy, podnikatelská sdružení v ekonomice, nevládní kruhy atd.

Fakta hovoří jednoznačně – pracovní migrace do Česka z čistě ekonomického hlediska má stále velký a pozitivní potenciál.

### Literatura:

- ADAMS, R. H., PAGE, J. (2005): Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? *World Development*, 33, č. 10, s. 1645–1669.
- ADAMS, R. H., DE HAAS, H., OSILI, U. O. (2009): *Web Anthology on migrant remittances and development: research perspectives*. Published by SSRN (New York, US), <http://www.ssrc.org/programs/web-anthology/>.
- AHMED, F. Z. (2010): Remittances foster government corruption. University of Chicago discussion paper, <http://politics.as.nyu.edu/docs/IO/18787/Ahmed.pdf>, 55 s.
- BANERJEE, B. (1984): The probability, size, and uses of remittances from urban to rural areas in India. *Journal of Development Economics*, 16, č. 3, s. 293–311.
- BISLIMI, F. T. (2008): Immigration and human development through education and labor force participation: The Case of Kosovo – Remittances and the Spoil Effect. Příspěvek přednesený na mezinárodní konferenci „Effects of migration on population structures in Europe“, Austrian Academy of Science, Vienna Institute of Demography, Vídeň, 1. prosince 2008.
- BORJAS, G. J. (1994): The Economics of Immigration. *Journal of Economic Literature*, XXXII (December 1994), s. 1667–1714.
- BORJAS, G. J. (1995): The economic benefit from immigration. *Journal of Economic Perspectives*, 9, č. 2, s. 3–22.
- BUCH, C. M., KUCKULENZ, A. (2009): Worker remittances and capital flows to developing countries. *International Migration*, 48, č. 5, s. 89–117.
- CARD, D. (1990): The impact of Mariel boatlift on the Miami labour market. *Industrial and Labour Relations Review*, 43, č. 2, s. 245–257.
- CARLING, J. (2005): Migration remittances and development cooperation. *International Peace Research Institute*, Oslo, 99 s.
- CARLING, J. (2008a): The determinants of migrant remittances. *Oxford Review of Economic Policy*, 24, č. 3, s. 582–599.
- CARLING, J. (2008b): The human dynamics of migrant transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 31, č. 8, s. 1452–1477.
- CATRINESCU, N., LEON-LEDESMA, M., PIRACHA, M., QUILLIN, B. (2006): Remittances, institutions, and economic growth. Discussion paper series: IZA DP No. 2139. *Institute of the Study of Labour*, Bonn, 26 s.
- DELPIERRE, M., VERHEYDEN, B. (2009): The investment motive for remittances and return prospects of international migrants: theory and empirical evidence. Paper presented at the “Poverty Traps” conference, Naples, 30–31 October 2009, 12 s.
- DE HAAN, A. (1999): Livelihoods and poverty: The role of migration – A critical review of the migration literature. *The Journal of Development Studies*, 36, č. 2, s. 1–47.
- DE HAAS, H. (2007): Turning the tide? Why development will not stop migration. *Development and Change*, 38, č. 5, s. 819–841.
- DRBOHLAV, D., LACHMANOVÁ, L. (2008): Irregular activities of migrants in the Czech Republic: a Delphi study about adaptations in a globalising economy. In: Dostál, P. (ed.): *Evolution of geographical systems and risk processes in the global context*. Charles University in Prague, Faculty of Science, Prague, s. 129–156.
- DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMAK, Z., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010): Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? *Sociologické nakladatelství Slon*, Praha, 207 s.
- DYBCZAK, K., GALUŠČÁK, K. (2010): Changes in the Czech wage structure; Does immigration matter? Working Paper Series, No. 1242/September. *European Central Bank*, Frankfurt am Main, s. 1–49.

- FAINI, R. (2006): Remittances and the brain drain. Discussion paper series: IZA DP No. 2155. Institute of the Study of Labour, Bonn, 19 s.
- GAMMELTOFT, P. (2002): Remittances and other financial flows to developing countries. *International Migration*, 40, č. 5, s. 181–209.
- GHOSH, B. (2006): Migrants' remittances and development. Myths, rhetoric and realities. International Organization for Migration, Geneva, 118 s.
- GIULIANO, P., RUIZ-ARRANZ, M. (2009): Remittances, financial development, and growth. *Journal of Development Economics*, 90, č. 1, s. 144–152.
- GOLDFARB, R., HAVRYSYSHYN, O., MANGUM, S. (1984): Can remittances compensate for manpower outflows? *Journal of Development Economics*, 15, č. 1–3, s. 1–17.
- HAMERMESH, D. (1993): Labor Demand. Princeton University Press, Princeton, 464 s.
- HERTLEIN, S., VADEAN, F. (2006): Remittances – a bridge between migration and development? Focus Migration; Policy Brief, No. 5. Hamburg Institute of International Economics (HWWI), Hamburg, s. 1–8.
- HUGO, G. J. (1982): Circular Migration in Indonesia. *Population and Development Review*, 8, č. 1, s. 59–83.
- HUGO, G. (2003): Circular migration: Keeping development rolling?: Migration Information Source, The Migration Policy Institute, Washington, DC June, <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=129> (17. 7. 2007).
- CHISWICK, C., CHISWICK, B., KARRAS, G. (1992): The impact of immigrants on the macroeconomy. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 37, s. 279–316.
- JOLY, D. (2000): Some structural effects of migration on receiving and sending countries. *International Migration*, 38, č. 5, s. 25–38.
- KATSELI, L. T., LUCAS, R. E. B., XENOIANI, T. (2006): Effects of migration on sending countries: What do we know? OECD Development Centre. Working Paper No. 250, Paris, s. 1–32.
- KING, R., VULLNETARI, J. (2010): Gender and remittances in Albania: Or why “are women better remitters than men?” is not the right question. Working Paper No. 58. Sussex Centre for Migration Resrach, University of Sussex, s. 1–33.
- LIPTON, M. (1980): Migration from rural areas of poor countries: The impact on rural productivity and income distribution. *World Development*, 8, č. 1, s. 1–24.
- LÓPEZ-CORDOVA, E. (2005): Globalization, migration and development: The role of Mexican migrant remittances. *Economia*, 6, č. 1, s. 217–256.
- LUCAS, R. E. B., STARK, O. (1985): Motivations to remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, 93, č. 5, s. 901–918.
- MARTIN, P., WIDGREN, J. (1996): International migration: A global challenge. *Population Bulletin*, 51, č. 1, s. 1–47.
- MARTIN, P., WIDGREN, J. (2002): International migration: Facing the challenge. *Population Bulletin*, 57, č. 1, s. 1–40.
- MASSEY, D. S. (1988). Economic development and international migration in comparative perspective. *Population and Development Review*, 14, č. 3, s. 383–413.
- MOHAPATRA, S., RATHA, D., SILWAL, A. (2010): Outlook for remittance flows 2011–12. Recovery after the crisis, but risks lie ahead. Migration and Development Brief 13, Migration and Remittances Unit, World Bank, November 8, Washington D.C., <http://siteresources.worldbank.org/EXTDECPROSPECTS/Resources/476882-1157133580628/MigrationandDevelopmentBrief16.pdf>.
- MUHLEISEN, M., ZIMMERMANN, K. (1994): A panel analysis of job changes and unemployment. *European Economic Review*, 38, č. 3–4, s. 793–801.
- MUTUME, G. (2005): Worker's remittances: A boon to development – Money sent home by African migrants rivals development aid, *African Renewal*, 19, č. 3, s. 10.
- NAUFAL, G., VARGAS-SILVA, C. (2009): Changing fertility preference one migrant a time: The impact of remittances on the fertility rate. Discussion paper series: IZA DP No. 4066. Institute of the Study of Labour, Bonn, 27 s.
- O'DONOGHUE, C., STRIELKOWSKI, W. (2006): Ready to go? EU Enlargement and migration potential: lessons for the Czech Republic in the context of Irish migration experience. *Prague Economic Papers*, 1, s. 14–28.

- POPE, D., WITHERS, G. (1993): Do migrants rob jobs? Lessons from Australian history, 1861–1991. *The Journal of Economic History*, 53, č. 4, s. 719–742.
- POPE, D. (1968): Empire migration to Canada, Australia and New Zealand, 1910–1929. *Australian Economic Papers*, 7, s. 167–188.
- PRADHANA, G., UPADHYAYB, M., UPADHYAYAC, K. (2008): Remittances and economic growth in developing countries. *The European Journal of Development Research*, 20, č. 3, s. 497–506.
- RATHA, D., MOHAPATRA, S., SILWAL, A. (2011): *The migration and remittances factbook 2011*. World Bank, Washington, 290 s.
- RICHARDSON, H. W. (1972): British emigration and overseas investment, 1870–1914. *Economic History Review*, 25, č. 1, s. 99–113.
- SKELDON, R. (2002): Migration and poverty. *Asia-Pacific Population Journal*, 17, č. 4, s. 67–82.
- SKELDON, R. (2005): The millennium development goals and migration. Workshop on migration and development: Mainstreaming migration into development policy agendas, 2–3 February 2005, Geneva, 4 s.
- STAHL, C., ARNOLD, F. (1986): Overseas workers' remittances and Asian development. *International Migration Review*, 20, č. 4, s. 899–925.
- STARK, O. (1980): On the role of urban-to-rural remittances in rural development. *The Journal of Development Studies*, 16, č. 3, s. 369–374.
- STARK, O., TAYLOR, J. E., YITZHAKI, S. (1986): Remittances and inequality. *The Economic Journal*, 96, s. 722–740.
- STOJANOV, R., JAMBOROVÁ, M. (2008): Millenium development goals – News of idle hope in development aid and inadequate indicators. In: Stojanov, R. et al.: *Development, environment and migration. Analysis of linkages and consequences*. Palacký University, Olomouc, s. 97–107.
- STOJANOV, R., NOVOSÁK, J. (2008): Migrace místo pomoci? Remitence a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*, 43, č. 1, s. 38–77.
- STRIELKOWSKI, W., TURNOVEC, F. (2008): Labor migration and welfare effects of free mobility of labour in the common market. In: Mejstřík, M. et al.: *Social-economic models and policies to support active citizens: Czech Republic and Europe*. Matfyz Press, Prague, s. 105–120.
- TAYLOR, J. E. (1992): Remittances and inequality reconsidered: Direct, indirect, and intertemporal effects. *Jouranl of Policy Modeling*, 14, č. 2, s. 187–208.
- THE ECONOMIST (1977): The Dutch Disease, (November 26, 1977) s. 82–83.
- THE ECONOMIST (2010): Remittances. December 16th, 2010, <http://www.economist.com/node/17733307>.
- U.S. BUREAU OF LABOR STATISTICS (2011): *Employment outlook 2002–2012*, <http://www.bls.gov/opub/mlr>.
- VAVREČKOVÁ, J., BAŠTÝŘ, I., MICHALIČKA, L., DRBOHLAV, D., MUSIL, J. (2008): Riziko možného odlivu kvalifikovaných odborníků z České republiky do zahraničí. *Závěrečná zpráva projektu 13 019/04 DP2*. VÚPSV, v. v. i., Praha, 112 s.
- VARGAS-SILVA, C., JHA, S., SUGHYARTO, G. (2009): Remittances in Asia: Implications for the fight against poverty and the pursuit of economic growth. *ADB Economics Working Paper Series No. 182*, Asian Development Bank, Manila, 37 s.
- WILKINSON, G. (1970): European migration to the United States: An analysis of labour supply and demand. *The Review of Economics and Statistics*, 52, s. 272–279.
- WUCKER, M. (2004): Remittances: the perpetual migration machine. *World Policy Journal*, 21, č. 2, s. 37–46.
- ZAHARIAH, K. C., CONDE, J. (1981): *Migration in West Africa: Demographic aspects*. Oxford University Press, New York, 144 s.

### **Statistické podklady a další zdroje:**

- AMECO Database (2011): Statistical annex to European Economy 2011. European Commission, Economic and Financial Affairs, [http://ec.europa.eu/economy\\_finance/db\\_indicators/ameco/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/ameco/index_en.htm).
- BEA (2011): Gross domestic product: fourth quarter and annual 2010 (advance estimate). Bureau of Economic Analysis, Department of Commerce, [http://www.bea.gov/newsreleases/national/gdp/2011/pdf/gdp4q10\\_adv.pdf](http://www.bea.gov/newsreleases/national/gdp/2011/pdf/gdp4q10_adv.pdf).
- ČSÚ (2010): Počet cizinců v ČR. Český statistický úřad, [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz\\_pocet\\_cizincu](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu).
- ČSÚ (2011): Rychlý přehled. Český statistický úřad, <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/czam051010.doc>.
- DAC (2009): DAC list of ODA recipients. Effective for reporting 2009 and 2010 flows. Development Assistance Committee, Organization for Economic Co-operation and Development, Paris, 1 s.
- IMF (2005): World Economic Outlook 2005. International Monetary Fund, Washington, 181 s.
- IMF (2009): International transactions in remittances: guide for compilers and users. International Monetary Fund, Washington, 95 s.
- MV ČR (2006): Policie České republiky – Služba cizinecké policie. Ministerstvo vnitra České republiky. Dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/statistiky-885151.aspx>.
- OECD (2010): International Migration Outlook 2010, [www.oecd.org/els/migration/imo](http://www.oecd.org/els/migration/imo).
- OECD (2011): Unit Labor Costs: Annual Indicators, <http://stats.oecd.org>.
- UNPD (2010): Trends in total migrant stock: The 2010 revision. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, United Nations Population Division, New York, <http://esa.un.org/migration> (7. 6. 2010).
- WORLD BANK (2007): 10 years after the crisis. Special focus: Sustainable development in East Asia's urban fringe. East Asia and Pacific update. The World Bank, East Asia and Pacific Region. April. Washington, 72 s.
- WORLD BANK (2010): Remittances dataset. Available from <http://http://worldbank.org/worldbank.org>. World Bank staff estimates based on the International Monetary Fund's balance of payments Statistics Yearbook, November 10, 2010 (inflows).
- WORLD BANK (2011): World Development Indicators & Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?CNO=2&Step=12&id=4>.

## **S u m m a r y**

### **LABOUR MIGRATION AND REMITTANCES: CURRENT TRENDS IN TIMES OF ECONOMIC RECESSION**

This paper introduces selected trends and findings regarding the relationship between labour migration movements and officially registered workers' remittances, compensation of employees and migrant transfers and debits (hereinafter simply remittances), during the latter half of the 2000s. The analysis pays particular attention to the current global economic crisis which impacted the economies of developing countries that traditionally represent a destination for foreign labour. The United Nations Population Division (UNPD) estimated the number of international migrants in 2010 at 214 million, indicating an increase from 176 million in 2000. International migrants comprise 3.1 per cent of the global population, a percentage that has not exhibited any significant increase over the last two decades.

Links between migration and development have been researched with increasing intensity since the latter half of the 1990s. Since then, a new paradigmatic approach has appeared in migration and development studies – the “migration and development nexus”. Various reasons have fuelled this increasing interest in migration and development, including, *inter alia*, absolute growth in international migrants in industrialized countries, increasing amounts of remittances over the last 10 to 15 years and the ageing population in Europe and other developed countries. Other factors include disillusionment, due to the low effectiveness of traditional development tools such as development aid, and other financial flows



like foreign direct investment. In this context, remittances started to receive new attention. We point out their increasing amount and stability, in comparison with other flows such as Official Development Assistance (ODA) and Foreign Direct Investment (FDI).

The main objective of the paper is to characterize selected trends and impacts of labour migration and remittance linkages, during the latter half of the 2000s, the era of the current global economic crisis. The crisis significantly impacted the economies of developed regions, which have traditionally been receiving countries for labour migration. We attempt to answer the following research questions: What are fundamental paradigmatic approaches to international migration and development and what key sources engage with this issue? How significant is the impact of economic crisis on current migration and remittance flows to developing regions? In the second part of the paper, we analyse the economic impacts of immigration upon Czechia (remittances play an important, albeit indirect role in Czechia), using Borjas' concept of immigration surplus.

Our findings concerning the impact of labour migration and remittances on development are quite varied. First, international labour migration and remittances can significantly contribute to eliminating poverty in developing regions. On the other hand, some confirmed fears arise from remittances' dependencies: a lack of structural reforms, brain drain and skilled migration do exist. Moreover, we have to consider other social dimensions of the phenomenon (e.g. disintegrated families, broken social relations) which challenge otherwise potentially positive views and assessments.

Nevertheless, research findings dealing with remittances' impacts on development show their important economic benefits. The development potential of remittances is, in absolute terms, much bigger than opportunities made available through ODA programmes (particularly in relation to middle income countries). Based on analysis of various studies, we argue that international migration has its own positive developmental potential both for sending and receiving countries. However, we must account for the negative effects of international migration as well. These, along with the ongoing search for ways to eliminate them, present challenges for further research.

Based on our analysis of available data, we can affirm that the current economic crisis has had a short-term impact on the transfer of remittances to the developing regions that are dominant receivers of such financial flows. In 2009, we registered some decline in remittance flows; however, as early as 2010, flows returned to their 2008 level and indicated a growing potential for this year and years to come. In light of this, remittances clearly represent the most stable financial source for stimulating development in poor countries, in comparison with other potential sources for financing development, i.e. foreign direct investment, even in times of economic recession and crisis and at both regional and global levels.

In harmony with Borjas' (1994 and 1995) methodological concept, our analysis of "immigration surplus" (an increase in national income accruing to the native population in their local economy which is created when immigrants enter the country, causing the supply curve to shift and the market wage to fall) was computed using the example of Czechia. The results clearly show that labour migration does not constitute a burden for the economy of a relatively small Central European country such as Czechia, and that the overall effect for the target economy is clearly positive.

Calculating the immigration surplus shows, inter alia, that labour migration to Czechia is at a very low level in comparison with many industrialized immigration economies, for instance, with the economy of the United States of America. This analysis contributes to a discussion of "intractable labour migration" to Czechia and its negative economic impacts. According to the authors of the paper, such arguments are obviously not well-founded. We argue that it is merely a "political game", in which primarily key stakeholders, such as policymakers, state officials, trade unions, private companies, business agencies, non-governmental organizations, etc., play the most important roles.

Fig. 1 – Remittances as a percentage of GDP (1982–2009). In the legend, from above: countries with low income, countries with high mid-range income, countries with high income.

Fig. 2 – Immigration surplus. X axis – labour, Y axis – dollars.

*Pracoviště autorů: R. Stojanov a W. Strielkowski: Centrum výzkumu globální změny Akademie věd ČR, v. v. i., Bělidla 4a, Brno 603 00; email: stojanov@centrum.cz; strielkowski@gmail.com. D. Drbohlav: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, GEOMIGRACE – Geografické migrační centrum, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: drbohlav@natur.cuni.cz.*

*Do redakce došlo 5. 4. 2011; do tisku bylo přijato 21. 9. 2011.*

**Citační vzor:**

STOJANOV, R., STRIELKOWSKI, W., DRBOHLAV, D. (2011): Pracovní migrace a remiten-  
ce: současné trendy v době ekonomické krize. *Geografie*, 116, č. 4, s. 375–400.